

УДК 340.1:930.85

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.1.12>

ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ У СУЧАСНИХ ІСТОРИКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ: ВІД ІСТОРІОГРАФІЇ ДО СОЦІОЛОГІЇ ПРАВА

Пасічник Н.О.,
*доктор історичних наук, професор,
ст. науковий співробітник секретаріату Вченої ради,
Донецький державний університет внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-0923-9486
e-mail: pasichnyk1809@gmail.com*

Ріжняк Р.Я.,
*доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри загальноправових дисциплін,
Донецький державний університет внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-1977-9048
e-mail: rizhniak@gmail.com*

Пасічник Н.О., Ріжняк Р.Я. Інтердисциплінарність у сучасних історико-правових дослідженнях: від історіографії до соціології права.

У статті досліджується феномен інтердисциплінарності як ключовий методологічний принцип модернізації історико-правової науки, розкрита сутність та значення інтердисциплінарності у сучасних історико-правових дослідженнях, проведений аналіз її історіографічних передумов і методологічних проявів – від класичних історичних шкіл права до сучасної соціології права як інтеграційної дослідницької парадигми. Обґрунтовується, що сучасна історія держави і права виходить за межі традиційного нормативізму та позитивістських методологій, набуваючи рис відкритої, синергетичної системи знань. Інтердисциплінарність трактується як форма наукової інтеграції, що поєднує історичний, соціологічний, культурологічний, антропологічний та філософський підходи до вивчення права. Показано, що історико-правова наука еволюціонувала від юридичного позитивізму й історичної школи до соціокультурної та соціологічної парадигм, у межах яких право розглядається як елемент соціальної комунікації та культурної пам'яті. Розкрито зміст інтердисциплінарних методів, серед яких особливе значення мають соціологічний, герменевтичний, дискурс-аналітичний, культурно-антропологічний і мікроісторичний. Доведено, що соціологія права виступає методологічним містком між історією та сучасністю, забезпечуючи зв'язок між ретроспективним аналізом і дослідженням соціальних механізмів правотворення, легітимації та правосвідомості. Підкреслено, що впровадження інтердисциплінарного підходу сприяє формуванню нової гуманітарної парадигми історико-правового пізнання, орієнтованої на інтерпретацію смислів, а не лише опис фактів. Окрему увагу приділено освітньому аспекту інтеграції історико-правових дисциплін із соціальними науками, що формує компетентність майбутніх правників щодо комплексного й критичного аналізу. Визначено перспективи розвитку українських історико-правових досліджень у контексті інтердисциплінарності: створення міждисциплінарних наукових шкіл, розбудова міжнародної співпраці, оновлення методологічних стандартів. Зроблено висновок, що інтердисциплінарність у сучасних історико-правових дослідженнях є не лише науковим інструментом, а світоглядним орієнтиром формування нової якості правової історіографії та її інтеграції у європейський інтелектуальний простір.

Ключові слова: інтердисциплінарність, історико-правова наука, соціологія права, методологія, правова культура, герменевтика, синергетика.

Pasichnyk N.O., Rizhniak R.Ya. Interdisciplinarity in modern historical and legal research: from historiography to sociology of law.

The article explores the phenomenon of interdisciplinarity as a key methodological principle in the modernization of historical and legal science. It reveals the essence and significance of interdisciplinarity in contemporary historical and legal research, and provides an analysis of its historiographical foundations and methodological manifestations – from the classical historical schools of law to modern sociology of law as an integrative research paradigm. It substantiates that the modern history of the state and law transcends the boundaries of traditional normativism and positivist methodologies, acquiring the features of an open, synergistic system of knowledge. Interdisciplinarity is interpreted as a form of scientific integration that combines historical, sociological, cultural, anthropological, and philosophical approaches to the study of law. It is shown that historical and legal science has evolved from legal positivism and the historical school to sociocultural and sociological paradigms in which law is viewed as an element of social communication and cultural memory. The content of interdisciplinary methods is revealed, among which the sociological, hermeneutic, discourse-analytical, cultural-anthropological, and microhistorical approaches are of particular importance. It is proved that the sociology of law serves as a methodological bridge between history and modernity, ensuring the connection between retrospective analysis and the study of social mechanisms of law-making, legitimacy, and legal consciousness. The implementation of the interdisciplinary approach contributes to the formation of a new humanitarian paradigm of historical and legal knowledge focused on the interpretation of meanings rather than the mere description of facts. Special attention is paid to the educational aspect of integrating historical and legal disciplines with the social sciences, which forms the analytical and critical competence of future lawyers. The prospects for the development of Ukrainian historical and legal research in the context of interdisciplinarity are identified: the creation of interdisciplinary research schools, the expansion of international cooperation, and the updating of methodological standards. It is concluded that interdisciplinarity in modern historical and legal research is not only a scientific tool but also a worldview framework for shaping a new quality of legal historiography and its integration into the European intellectual space.

Key words: interdisciplinarity, historical and legal science, sociology of law, methodology, legal culture, hermeneutics, synergetics.

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку гуманітарного знання спостерігається зростання ролі інтердисциплінарних підходів, що дедалі активніше проникають у сферу історико-правових досліджень. Традиційна методологія історії держави і права, заснована переважно на позитивістських принципах та юридичній догматиці, виявляє свої обмеження в аналізі складних соціокультурних процесів, що формували правову дійсність минулого. Сучасна наука про право фіксує той факт, що правові явища не існують у відриві від суспільства, культури, мови, цінностей та ідей, які їх породжують і визначають. У зв'язку з цим історико-правова наука потребує нових дослідницьких стратегій, що поєднують інструменти історії, соціології, антропології, філософії та культурології.

Інтердисциплінарність у гуманітарних студіях є не лише технікою залучення методів із суміжних галузей, а насамперед способом переосмислення самої природи наукового знання. Вона спрямована на подолання розриву між «внутрішньою» логікою правової системи та «зовнішніми» соціальними чинниками, які визначають її функціонування. Такий підхід дозволяє розглядати право не тільки як сукупність норм, а як складний соціокультурний феномен, у якому взаємодіють мова, влада, мораль, традиція та історична пам'ять. Саме тому дослідження права в історичному контексті дедалі частіше спираються на соціологічний, герменевтичний, аналітичний та порівняльний методологічні інструменти.

В українській науці історії держави і права питання інтердисциплінарності довгий час залишалося на периферії методологічних дискусій. Панування позитивістських та нормативістських парадигм у радянський період зумовило домінування формально-юридичного аналізу, який обмежував можливість глибшого соціального тлумачення права. Лише в останні десятиліття, під впливом загальноєвропейських інтелектуальних тенденцій та гуманітарних «поворотів» (культурного, лінгвістичного, антропологічного), українська історико-правова наука почала активно засвоювати інтердисциплінарні підходи. Цей процес є надзвичайно важливим, оскільки він відкриває можливість побудови нового типу історико-правового знання – відкритого, рефлексивного та орієнтованого на людину.

Отже, актуальність теми зумовлюється необхідністю переосмислення методологічних основ історико-правових досліджень у контексті постпозитивістської епістемології. Сучасна гуманітаристика характеризується рухом від вузьких дисциплінарних меж до інтеграційних форм пізнання, що дозволяє отримати більш комплексне розуміння права як історичного явища. Інтердисциплінарність не лише розширює аналітичний горизонт дослідника, але й формує нову культуру наукового мислення – діалогічну, контекстуальну, відкритую до різних типів раціональності.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика інтердисциплінарності набула статусу однієї з ключових у сучасній гуманітаристиці, оскільки саме вона визначає напрями оновлення наукового пізнання у постнеокласичну добу. Становлення інтердисциплінарного підходу є відповіддю на кризу класичних методологій, що прагнули пояснити складні соціальні процеси через єдину теоретичну схему. У контексті історико-правової науки інтердисциплінарність постає не лише як технічна інтеграція різних методів, а як онтологічна та епістемологічна установка, яка передбачає розуміння права в його багатовимірності – як історичного, соціального, культурного і символічного феномена [1, с. 24–26].

Термін інтердисциплінарність (interdisciplinarity) з'явився в середині XX ст. у західній академічній традиції для позначення процесів взаємопроникнення між різними науковими галузями. За визначенням Ж. Піаже інтердисциплінарність означає «координацію різних дисциплін у пошуку спільних принципів і взаємодоповнювальних методів» [2, с. 41]. У сучасній методології науки розрізняють кілька рівнів інтеграції знання: мультидисциплінарність, інтердисциплінарність та трансдисциплінарність (див. Klein J.T. [3]). Мультидисциплінарність передбачає паралельне використання методів різних дисциплін без глибокого теоретичного синтезу. Інтердисциплінарність означає взаємне проникнення і корекцію методологічних підходів, що веде до створення нового теоретичного поля. Трансдисциплінарність (див. Nicolescu B. [4]) – це вихід за межі дисциплінарних кордонів у пошуках інтегрального знання, у якому наука, культура та соціальна практика утворюють єдиний простір смислів.

Для історико-правових досліджень ці рівні інтеграції мають принципове значення. Якщо у XIX ст. право досліджувалося переважно як автономна система норм (F.C. von Savigny, R. von Jhering), то в сучасній науці воно розглядається в контексті соціальних структур (M. Weber), комунікацій (N. Luhmann), культурних кодів (C. Geertz) та колективної пам'яті (P. Nora). Таким чином, історико-правова методологія переходить від нормативного до інтерпретативного типу пізнання, у якому правові явища осмислюються через призму соціокультурних контекстів.

Інтердисциплінарний підхід у правовій історії ґрунтується на кількох ключових принципах: контекстуальності, комунікативності, рефлексивності та плюралізму методів. Принцип контекстуальності означає, що правові норми та інститути можуть бути зрозумілими лише у зв'язку з конкретними історичними умовами їхнього формування. Цей підхід близький до концепції «thick description» С. Geertz, який наголошував, що соціальні явища мають бути описані у «густому» культурному контексті [5, с. 14–15]. Для історика права це означає необхідність аналізу не лише тексту закону, але й мовних, релігійних, моральних та політичних контекстів його дії. Принцип комунікативності (J. Habermas, N. Luhmann) передбачає розуміння права як форми суспільної комунікації, у якій відбувається взаємодія владних, моральних і культурних кодів. Згідно з N. Luhmann, право функціонує як «автопоетична система», що підтримує власну ідентичність через постійну комунікацію з іншими підсистемами суспільства [6]. Такий підхід дає змогу історико-правовій науці виявляти не лише зовнішню еволюцію інститутів, а й глибинні механізми їхньої соціальної саморегуляції. Принцип рефлексивності вимагає усвідомлення дослідником власної позиції в межах інтелектуальної традиції. Історик права має не лише описувати факти, а й рефлексувати над способами їхнього пізнання, оскільки (за H.J. Verman) кожна методологічна схема є продуктом певного історичного досвіду [7]. Принцип методологічного плюралізму полягає у визнанні легітимності різних дослідницьких стратегій – від порівняльного аналізу до герменевтики, від соціологічного моделювання до мікроісторичних реконструкцій. Плюралізм методів не зводиться до еkleктики: він (за С. Головатим) передбачає свідоме поєднання інструментів, що відповідають природі досліджуваного об'єкта [8].

На практичному рівні інтердисциплінарність в історії права реалізується через використання низки методів, що походять із суміжних гуманітарних дисциплін:

- історико-порівняльний метод дає змогу простежити спільні закономірності розвитку правових інститутів у різних культурах і державах;

- контекстуальний аналіз дозволяє досліджувати право у зв'язку з мовними та ідеологічними структурами епохи;
- дискурс-аналіз (М. Foucault, N. Fairclough;) відкриває можливість вивчення правових текстів як інструментів влади, що формують суспільні уявлення про справедливість, порядок і моральність [9];
- соціологічне моделювання сприяє аналізу правових норм як механізмів соціального регулювання, що відображають структуру суспільних відносин;
- методи правової антропології (В. Malinowski) орієнтують дослідника на розуміння права як частини культурного коду спільноти, що виражає її світогляд та цінності [10].

Застосування цих підходів у комплексі дозволяє сформувати багаторівневу аналітичну модель, у якій правові явища постають не лише як юридичні факти, а як елементи соціальної та символічної реальності. Таким чином, історико-правове дослідження виходить за межі вузького нормативізму і набуває гуманітарного виміру, що поєднує історичний, соціологічний і культурологічний рівні аналізу.

Сучасна історико-правова методологія дедалі більше набуває рис методологічної синергетики (І. Prigogine, І. Stengers), у межах якої право розглядається як складна відкрита система, здатна до самоорганізації. У цьому сенсі інтердисциплінарність не лише інтегрує знання з різних дисциплін, а й сприяє формуванню нової цілісної наукової парадигми, у якій історія права виступає сполучною ланкою між минулим і сучасним соціальним порядком [11].

Метою статті є розкриття сутності та значення інтердисциплінарності у сучасних історико-правових дослідженнях, аналіз її історіографічних передумов і методологічних проявів – від класичних історичних шкіл права до сучасної соціології права як інтеграційної дослідницької парадигми.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань:

Визначити теоретико-методологічне місце інтердисциплінарності в системі історико-правової науки.

Проаналізувати основні історіографічні етапи становлення інтердисциплінарного підходу.

Розкрити взаємозв'язок історико-правових і соціологічних методів у вивченні права.

Окреслити перспективи подальшої інтеграції соціології права в українські історико-правові дослідження.

Виклад основного матеріалу. Інтердисциплінарний підхід у сучасній історико-правовій науці є результатом тривалої еволюції історіографічних і методологічних традицій, що сформувалися в європейській і вітчизняній науковій думці протягом ХІХ–ХХІ ст. Зміна дослідницьких парадигм – від юридичного позитивізму до соціокультурного та антропологічного тлумачення права – відображає загальний рух гуманітарного знання від об'єктивістської до інтерпретативної моделі пізнання.

Перші системні підходи до історії права сформувалися в руслі юридичного позитивізму та історичної школи права. Представники останньої – F.C. von Savigny, G. von Hugo, G.F. Puchta – наполягали на органічному походженні права з «народного духу» та на необхідності його вивчення у зв'язку з історичним розвитком народу [12]. Проте, попри декларацію «історичності», ця школа залишалася в межах юридичного дискурсу, зосереджуючись передусім на еволюції правових інститутів, а не на соціальних чи культурних контекстах їх функціонування.

Паралельно в англо-американській традиції розвивався юридичний еволюціонізм, пов'язаний з іменем H.S. Maine, автором концепції переходу «від статусу до контракту» [13]. Ця теорія вперше окреслила зв'язок між правовими формами й соціальними структурами, що стало одним із витоків майбутнього соціологічного підходу в історії права.

На межі ХІХ–ХХ ст. під впливом соціології та філософії культури відбувається поступова зміна позитивістської парадигми. Ідеї М. Weber, зокрема його типологія правових систем і аналіз процесів раціоналізації, започаткували розуміння права як соціального феномена, що формується у взаємодії з економічними й духовними процесами [14]. Саме веберівська методологія стала одним із наріжних каменів для становлення інтердисциплінарних підходів у правовій історії ХХ ст.

Після Другої світової війни у гуманітарних науках утверджуються нові підходи, в яких не використовується вузьке інституційне бачення історії. Вплив «школи Анналів» (M.L.B. Bloch, L. Febvre, F. Braudel) сприяв переорієнтації дослідницького фокусу з подій на структури, ментальності та соціальні уявлення [15]. Для історії права це означало розширення предметного

поля: право почали аналізувати як частину соціальної динаміки, а не лише як формально-нормативну систему.

Значну роль відіграв і антропологічний поворот у науках про людину, який утвердив розуміння права як культурного коду, що виражає уявлення спільноти про справедливість, порядок і взаємну відповідальність [16]. Праці С. Geertz, В. Malinowski та С. Lévi-Strauss сформували підґрунтя для правової антропології, що розглядала право як частину символічної структури культури (див., наприклад, [17]). Водночас філософія постструктуралізму (Р.-М. Foucault, Ж. Derrida) започаткувала аналіз права через призму дискурсу, влади й знання. Р.-М. Foucault показав, що право – це не лише нормативна система, а й форма дисциплінарної влади, яка виробляє певні типи суб'єктності [18]. Ці ідеї мали глибокий вплив на історико-правові дослідження кінця ХХ ст., відкривши можливість аналізу правових текстів як елементів владних стратегій і соціальних ідеологій.

Одним із ключових чинників інтердисциплінаризації історико-правових студій стала соціологія права, започаткована працями Д.Е. Durkheim, М. Weber та пізніше розвинена у працях Т. Parsons, Н. Luhmann, Р.Н. Bellah. Її принципова відмінність полягала у відмові від нормативного розуміння права на користь аналізу його соціальних функцій – регулятивної, інтеграційної та символічної.

Особливо впливовими для історико-правової науки стали ідеї Н. Luhmann, який розглядав право як систему, що взаємодіє з іншими соціальними підсистемами через комунікацію [19]. Цей підхід стимулював появу нових інтерпретацій історичного розвитку права як процесу диференціації соціальних систем.

На перетині соціології та історії виникли дослідження правових культур, у яких історія права постає як історія змінюваних уявлень про порядок і справедливість. Н.Ј. Berman у праці «Law and Revolution» (1983) довів, що західна правова традиція сформувалася через низку «правових революцій» – трансформацій не лише інституцій, а й способів правового мислення [7].

Українська історико-правова наука довгий час розвивалася в межах державно-правової парадигми, що склалася у ХІХ – першій половині ХХ ст. під впливом німецької історичної школи та англо-французького юридичного позитивізму в імперському варіанті. Для дослідників доби Д. Багалія, М. Василенка, М. Довнар-Запольського характерним був аналіз правових інститутів у контексті державного розвитку [20].

У радянський період методологія історико-правових досліджень була визначена марксистським підходом, який зводив історію права до відображення класових і виробничих відносин. Хоча такий підхід формально включав соціальний вимір, він залишався редукціоністським і позбавленим культурологічного та герменевтичного аспектів [21].

Після здобуття Україною незалежності відбувається методологічне оновлення історико-правової науки, яка поступово інтегрується у світовий науковий простір. З'являються роботи, орієнтовані на історію ідей, правової культури, соціальних практик (О. Петришин, І. Усенко, С. Головатий). Сучасна українська історіографія все активніше звертається до соціології права, історії ментальностей і культурної історії. У працях вітчизняних авторів інтердисциплінарність розглядається як необхідна умова подолання нормативного догматизму й оновлення методологічної бази науки [22].

Сучасна історіографія історії держави і права дедалі більше тяжіє до постпозитивістської моделі знання, у межах якої центральним об'єктом аналізу стають не лише події та інститути, а й смисли, дискурси та ментальні структури. Це зумовлює зростання ролі інтердисциплінарних стратегій, які поєднують історичний, соціологічний і філософський аналіз. Загалом, історіографічна еволюція історії права – від класичних шкіл до сучасних інтерпретативних підходів – демонструє поступове розширення пізнавального горизонту науки: від дослідження юридичних норм до аналізу культурних і соціальних контекстів їхнього існування. Інтердисциплінарність виступає не просто новим методом, а закономірним результатом історичного розвитку історико-правового мислення.

Інтердисциплінарність у сучасних історико-правових студіях має не лише концептуальний, а й практичний вимір. Її реалізація в дослідницькій діяльності відбувається через використання методів, запозичених із суміжних галузей – соціології, антропології, філософії, культурології, психології, лінгвістики тощо. Ці методи не просто доповнюють традиційний інструментарій історії права, а змінюють сам характер історико-правового пізнання: від описово-нормативного до інтерпретативного, аналітичного та рефлексивного [1].

Одним із найважливіших інтердисциплінарних методів став соціологічний метод, який дозволяє розглядати право як елемент соціальної структури й інструмент соціальної взаємодії. Його витoki – у працях D.E. Durkheim, котрий трактував право як «видимий символ соціальної солідарності» [23], і М. Weber, який визначав право як одну з форм соціальної дії, тісно пов'язаної з процесами раціоналізації [14]. У сучасних історико-правових дослідженнях соціологічний метод застосовується для вивчення соціальної функції правових норм у різних історичних контекстах. Наприклад, у дослідженнях правової модернізації Центральної Європи (J. Habermas, N. Luhmann, H. Collins) право розглядається як засіб упорядкування суспільної комунікації, що відображає зміни соціальних структур [24]. В українській історико-правовій науці соціологічна перспектива активно розвивається в межах праць О. Петришина й І. Усенка, які аналізують формування української правової культури як соціального феномена [21]. Соціологічний метод дозволяє перейти від вивчення законів як текстів до аналізу їхньої реальної дії у соціумі, розкриваючи механізми функціонування правових норм у щоденних практиках. У цьому сенсі історико-правова наука починає зближуватися із соціологією права, утворюючи спільне поле досліджень соціальної природи правових систем.

Другим важливим напрямом є культурно-антропологічний підхід, який дозволяє тлумачити право як елемент культурної системи, що виражає специфіку колективного світогляду, символів і цінностей спільноти. Його інтелектуальні витoki сягають робіт С.J. Geertz, котрий закликав до «густого опису» (thick description) соціальних практик, у тому числі правових [5]. Правова антропологія, представлена працями В. Malinowski, С. Levi-Strauss, М. Mead, орієнтує дослідника на розуміння права не як абстрактного нормативного порядку, а як частини живої культури, що проявляється у звичаях, обрядах і ритуалах (див., наприклад, [10]). У контексті історико-правової науки культурно-антропологічний підхід відкриває можливість вивчати еволюцію правових уявлень у взаємозв'язку з ментальністю епохи. Наприклад, сучасні дослідження права Київської Русі поєднують аналіз писаних джерел (Руська правда) з реконструкцією уявлень про гріх, провину та відплату, що побутували в середньовічній культурі [25]. Також сучасні дослідження розвитку фінансового права як предмету дослідження вчених перших українських університетів Наддніпрянщини в ХІХ столітті поєднували відтворення стану організації вищої юридичної та економічної освіти на українських землях тої пори [26]. Такі студії демонструють, як культурні коди впливали на формування правових норм і санкцій. В українській науці цей підхід розвивається у працях С. Головатого та О. Петришина, які підкреслюють необхідність аналізу історії права крізь призму правової культури, цінностей і традицій [8].

Значний вплив на сучасну історико-правову методологію має герменевтика, що розглядає розуміння як діалог між дослідником і текстом. Н.-Г. Gadamer у праці «Істина і метод» доводив, що інтерпретація будь-якого тексту передбачає включення його в сучасний горизонт смислів [27]. Для історика права це означає, що правові джерела не є «нейтральними» документами минулого, а віддзеркалюють конкретні ціннісні орієнтації, мову влади й культурні моделі епохи. На основі герменевтики сформувався дискурс-аналітичний метод, що широко застосовується у західній історико-правовій науці під впливом ідей М. Foucault. У його працях право розглядається як елемент владно-знаннєвого дискурсу, який не лише регулює поведінку, а й формує «нормального» суб'єкта [9]. Дискурс-аналіз дає змогу досліджувати історію права не через еволюцію законодавчих форм, а через зміни у способах говоріння про право, його символічні й ідеологічні функції. У сучасних українських студіях (Н. Артикуца, О. Мироненко) елементи цього підходу використовуються, зокрема, у працях з історії політичної риторики та правової мови (див., наприклад, [28]).

Мікроісторичний підхід (С. Ginzburg, J. Le Goff) дозволяє досліджувати право на рівні конкретних життєвих історій, локальних спільнот або судових практик. Його перевага полягає у можливості побачити взаємодію між нормативним порядком і повсякденними практиками людей. Наприклад, аналіз середньовічних судових записів дає змогу реконструювати не лише правову процедуру, а й соціальні уявлення про честь, покарання та справедливість (див. [29]). Так само аналіз нормативних документів, які регулювали виборчі права в європейських країнах, а також перегляд відповідних судових записів початку ХХ століття давали уявлення про особливості перебігу першої хвилі фемінізму в країнах Європи [30, с. 8–34].

Інституційний метод, натомість, дозволяє простежити тривалі процеси формування правових інститутів у зв'язку з еволюцією політичних структур і суспільних відносин. У сучасній компаративній історії права (Е.О. Wright, D. Ibbetson, P. Stein) цей метод використовується для аналізу історичної динаміки правових систем як індикатора модернізаційних процесів (див. [31]).

В дослідженнях українських науковців поєднання інституційного й мікроісторичного підходів спостерігається у працях, що описують еволюцію судових інституцій Гетьманщини, становлення магдебурзького права, функціонування звичаєвих норм у козацькому середовищі (І. Усенко, Л. Мельник [32], О. Коваль).

Сучасна тенденція історико-правових досліджень полягає не у використанні одного «домінуючого» методу, а у комплексній інтеграції кількох підходів. Наприклад, аналіз правової культури ранньомодерної Європи часто поєднує соціологічні моделі (для аналізу соціальних структур), герменевтику (для інтерпретації текстів законів) і мікроісторію (для реконструкції індивідуальних досвідів) [33]. Такий синтез сприяє створенню багаторівневої аналітичної моделі права як історичного феномена, що має нормативний, соціальний і символічний виміри. У підсумку інтердисциплінарність у сучасній історико-правовій науці виступає не як факультативний інструмент, а як системна дослідницька стратегія, що визначає зміст, структуру і методологічні межі науки.

Сучасна історико-правова методологія дедалі частіше визначається впливом соціології права, що постає як своєрідний методологічний місток між історією і сучасністю. Ця дисципліна, започаткована ще наприкінці XIX – на початку XX ст. (D.E. Durkheim, M. Weber, E. Ehrlich), виходила з переконання, що право не може бути зрозумілим поза соціальними умовами його виникнення, функціонування та сприйняття (див. [14], [23], [34]). На відміну від юридичного позитивізму, який вбачав у праві автономну нормативну систему, соціологія права розглядає його як живу соціальну реальність. Відповідно, предметом дослідження стають не лише правові норми, а й соціальні відносини, що забезпечують їх дієвість, легітимність і сприйняття. У цьому сенсі соціологічна методологія є природним доповненням історико-правового аналізу, оскільки дає змогу поєднати ретроспективний і структурно-функціональний підходи до вивчення права [23]. Веберівська ідея раціоналізації права, дюркгаймівське розрізнення механічної та органічної солідарності, а також концепція «живого права» E. Ehrlich [34] стали фундаментом для розуміння права як соціального процесу. Це дозволяє історикам права побачити не лише еволюцію інституцій, а й соціальні механізми, що забезпечують правопорядок у різні епохи.

Впровадження соціологічних підходів у правову історію дозволяє вийти за межі стандартного опису законодавства та простежити соціальну динаміку правових систем. Як зазначає Н.І. Верман, право є «історією віри» в його справедливість і моральну легітимність [7]; тому соціологічне осмислення права неминує має історичний вимір. Завдяки цьому поєднанню історико-правові дослідження набувають нової глибини. Наприклад, аналіз трансформації правових культур Центрально-Східної Європи після 1989 р. демонструє, як історичні традиції (звичаєве право, радянська правова культура) продовжують впливати на сучасне розуміння верховенства права [35]. В українській історико-правовій науці соціологічна перспектива активно розвивається у працях С. Головатого, О. Петришина, І. Усенка, які досліджують феномен правової культури, правосвідомості та соціальних функцій права. Зокрема, С. Головатий наголошує, що «право існує не лише як система норм, а як соціальний кодекс культури суспільства» [8]. Історико-соціологічний підхід дозволяє вивчати, як змінювалася соціальна легітимність права в різні епохи – від традиційної до модерної і постмодерної. Це відкриває шлях до аналізу «правових ментальностей» (L. Febvre, J.Le Goff) у межах ширших соціокультурних процесів [36].

У другій половині XX ст. соціологія права збагатилася системно-комунікативними моделями (N. Luhmann, J. Habermas), які істотно вплинули на сучасну історико-правову методологію. N. Luhmann у праці «A Sociological Theory of Law» тлумачить право як систему комунікацій, що самовідтворюється через розмежування правомірного й неправомірного [19]. Історичний розвиток права у цьому контексті постає як процес підвищення складності соціальної системи, що реагує на зміни в інших підсистемах – економічній, політичній, культурній. На відміну від N. Luhmann, J. Habermas розглядає право через призму комунікативної дії, наголошуючи на його здатності забезпечувати раціональну згоду у суспільстві [37]. Для історії права це означає можливість аналізу еволюції правових інститутів не лише як владних структур, а й як механізмів суспільного діалогу та легітимації. Такі моделі активно використовуються у сучасних європейських дослідженнях історії права (R. Cotterrell, J. Griffiths, B. Tamanaha), де право постає не просто частиною політичної надбудови, а самостійним соціальним середовищем, що моделює поведінку та формує очікування (див. [38], [39]). Для української науки це означає потребу переосмислення права як багатовимірного феномена, що поєднує нормативність, комунікацію і культурну символіку.

Історико-правова наука традиційно орієнтувалася на реконструкцію минулих правових форм, однак соціологія права надає їй інструментарій для розуміння соціальних механізмів правової настановності. У цьому сенсі соціологічний підхід виконує роль методологічного мосту між історією й актуальною правовою дійсністю. По-перше, він дозволяє осмислити право не лише як продукт історії, а як тривалий соціальний процес, що зберігає певні структури довіри, відповідальності й легітимності. По-друге, соціологічний аналіз сприяє рефлексії над сучасністю – дає змогу виявити, як історичні традиції впливають на сьогоденне сприйняття верховенства права, прав людини, громадянської культури. Як зазначає В. Таманаха, право завжди є «дзеркалом суспільства, але спотвореним його культурними лінзами» [39]. Тому без соціологічної рефлексії історія права ризикує залишитися описом текстів, відірваним від реальної соціальної динаміки. В українських умовах інтеграція соціології права з історико-правовими дослідженнями є надзвичайно актуальною. Вона дозволяє глибше зрозуміти процеси пострадянської правової трансформації, проблеми правосвідомості, формування правової держави та громадянського суспільства. Такі дослідження уже реалізуються в рамках проєктів Національної академії правових наук України, спрямованих на розвиток «правової соціології історії» [40].

Загалом, соціологія права відкрила нову перспективу для історико-правових досліджень, забезпечивши їх концептуальний зв'язок між минулим і сучасним. Вона перетворює історію права на динамічну дисципліну, здатну осмислювати не лише еволюцію правових форм, а й механізми соціальної легітимації, комунікації та культурної пам'яті. У цьому сенсі соціологія права є не просто однією з методологій, а інтеграційною платформою, на якій зустрічаються історія, філософія, політологія й культурологія. Саме через такий синтез історико-правова наука здатна виробляти нові інтерпретації минулого, важливі для осмислення викликів сучасності.

Інтердисциплінарність стає чинником модернізації сучасної історико-правової науки, яка дедалі частіше усвідомлюється як відкрита система знань, здатна до саморозвитку й інтеграції в ширший гуманітарний контекст. У цьому сенсі інтердисциплінарність виступає не просто набором методів, а проявом методологічної синергетики, що передбачає взаємодію історичних, соціологічних, філософських і культурологічних підходів [1]. Як зазначає І. Усенко, «історія права втрачає ознаки замкнутої юридичної дисципліни, набуваючи рис комплексної науки про соціальну еволюцію правових систем» [21]. Це означає, що сучасний історик права має володіти не лише джерелознавчим і нормативним інструментарієм, а й здатністю до міждисциплінарного аналізу – від соціології комунікації до антропології культури. Синергетичний підхід дозволяє осмислити історію права як процес постійного самооновлення, у якому традиційні структури знання взаємодіють із новими концептами. Зокрема, в європейській науці активно розвиваються напрями «legal history and society», «historical sociology of law» та «law and humanities», що базуються саме на інтеграції історичного, соціального та філософського вимірів [33]. Як наслідок, історія права постає не як замкнута «дисципліна минулого», а як еволюційна система, що реагує на зміни у суспільстві, культурі та знанні. Це створює підґрунтя для формування нової парадигми – метаісторії права, яка об'єднує традиційні історико-юридичні дослідження з сучасними соціальними теоріями.

Інтердисциплінарність зумовила глибоку ціннісну трансформацію історико-правової науки. Якщо раніше дослідження були переважно описовими й нормативно орієнтованими, то нині вони дедалі частіше зосереджуються на інтерпретації смислів, реконструкції ідей і аналізі культурних контекстів права [27]. Під впливом філософії герменевтики (Н.-Г. Gadamer), культурної історії (R. Chartier) та соціології знання (P. Berger, T. Luckmann) відбувається переосмислення самого поняття «правової істини». Вона більше не отожднюється з об'єктивним відображенням подій, а розглядається як результат діалогу між минулим і сучасністю, між текстом і інтерпретатором (див. [41]). У сучасній українській історико-правовій думці ця тенденція виражається у переході від опису історії державних інститутів до аналізу правової свідомості, ментальностей та ціннісних орієнтацій суспільства. Як слушно зауважує С. Головатий, «модерна історико-правова наука має вивчати не лише норми, а й духовний код нації, що їх породив» [8]. Тому ціннісна переорієнтація історико-правових досліджень сприяє формуванню нового гуманітарного образу права – як простору культурних смислів і соціальної комунікації.

Модернізація історико-правової науки неможлива без відповідних змін у системі юридичної освіти. В умовах переходу до компетентнісної моделі навчання ключовим завданням стає формування інтердисциплінарного мислення майбутніх правників і дослідників [42]. У провідних європейських університетах (Лейден, Болонья, Варшава, Прага) вже активно впроваджуються

навчальні програми на перетині історії права, соціології, філософії, культурології – курси «Law and Society», «History of Legal Thought», «Law and Humanities». Вони орієнтовані на розвиток аналітичного, критичного і контекстуального мислення студентів [43]. В Україні процес інтеграції історико-правових дисциплін із соціальними науками лише набирає обертів. Такі ініціативи реалізуються у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого, Київському національному університеті імені Т. Шевченка, Львівському університеті імені І. Франка, Ужгородському національному університеті, де започатковано курси «Соціологія права», «Історія правових ідей», «Філософія правової культури». Ці програми формують новий тип правової освіти – аналітично-гуманітарний, що поєднує історичне знання з методами соціальних наук [43]. Саме так освітня інтеграція історико-правових і соціальних дисциплін створює основу для підготовки дослідників, здатних працювати у парадигмі інтердисциплінарності, критичного аналізу та методологічного плюралізму [44].

Інтердисциплінарність відкриває нові горизонти для української історико-правової науки. Вона не лише модернізує її методологічний апарат, а й сприяє формуванню нових дослідницьких мереж і наукових шкіл, здатних конкурувати на європейському рівні. Як наголошує А. Мерник, майбутнє української історико-правової науки полягає у відкритості до наукового діалогу, поєднанні правових традицій із сучасними соціальними теоріями [45]. Такий підхід дозволить створити нову інтелектуальну карту правової історії України – багатовимірну, контекстуальну й методологічно гнучку. У підсумку інтердисциплінарність виступає не лише засобом модернізації історико-правової науки, а й стратегічним ресурсом її розвитку, що забезпечує включення українських досліджень у світовий академічний простір.

Висновки й перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що інтердисциплінарність у сучасних історико-правових студіях є не лише інтелектуальним трендом, а глибинним методологічним процесом, який трансформує саму структуру історико-правового знання. Вона забезпечує перехід від закритої нормативної моделі до відкритої системи гуманітарного аналізу, у якій право осмислюється як соціокультурний феномен, вкорінений у контексті історії, мови, ідеології та цінностей суспільства. У результаті дослідження встановлено, що інтердисциплінарний підхід виконує три ключові функції в історико-правовій науці: а) методологічну – розширює пізнавальні можливості історико-правових досліджень через поєднання інструментів історії, соціології, філософії, антропології та культурології; б) евристичну – сприяє відкриттю нових тем, пов'язаних із правовою свідомістю, ментальністю, символічними формами права; в) комунікативну – інтегрує історію права у ширший гуманітарний дискурс, сприяючи діалогу між різними науковими школами і дисциплінами.

Звернення до історіографії показало, що еволюція методології історії держави і права – від юридичного позитивізму до культурно-антропологічних і соціологічних підходів – відображає загальну тенденцію до постпозитивістської парадигми знання. Якщо в класичних концепціях право розумілося як система норм, то сучасна історико-правова наука дедалі більше сприймає його як складну мережу соціальних практик і смислів.

Особливе місце у структурі інтердисциплінарних досліджень займає соціологія права, яка виконує роль методологічного «мосту» між історією та сучасністю. Вона дозволяє осмислити закономірності розвитку правових систем не лише у часовому, а й у структурно-функціональному вимірі. Соціологічний аналіз права дає змогу виявити механізми соціальної легітимації правових норм, динаміку правосвідомості, а також взаємозв'язок між правом і соціальними інститутами влади, моралі, релігії та економіки.

Інтердисциплінарність стає, таким чином, чинником модернізації історико-правової науки. Вона сприяє методологічній синергетиці, формуванню відкритої дослідницької системи, орієнтованої не лише на опис фактів, але й на інтерпретацію смислів і реконструкцію соціокультурних контекстів права. У цьому процесі центральне місце посідає ціннісна переорієнтація науки – від формального аналізу нормативних джерел до гуманітарного розуміння права як складової культурної пам'яті суспільства.

Не менш важливою є освітня складова інтердисциплінарної модернізації. Інтеграція історико-правових дисциплін із соціальними науками у навчальних програмах українських університетів сприятиме формуванню нового покоління дослідників і практиків, здатних мислити комплексно, критично й контекстуально. Впровадження курсів з історії правових ідей, соціології права, філософії правової культури дозволяє зробити юридичну освіту більш гуманітарною й аналітичною.

На основі аналізу сучасних тенденцій можна визначити кілька стратегічних напрямів розвитку українських історико-правових досліджень у контексті інтердисциплінарності:

Формування національної дослідницької школи історичної соціології права, зорієнтованої на вивчення взаємозв'язку правових традицій та соціальних трансформацій.

Створення міжуніверситетських лабораторій і платформ для спільних проєктів, які поєднують істориків, правознавців, філософів, соціологів.

Активна участь у міжнародних наукових мережах (European Society for History of Law, Law and Society Association) з метою інтеграції українських досліджень у європейський науковий простір.

Отже, інтердисциплінарність постає не просто як допоміжний принцип історико-правового пізнання, а як новий науковий світогляд, що вимагає від дослідника системного мислення, культурної чутливості та здатності до теоретичного узагальнення. Її реалізація в українській історико-правовій науці відкриває шлях до глибшого розуміння права як феномена історії й культури – не лише в контексті минулого, але й у його сучасних і майбутніх формах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загальна теорія права: підручник. [О.В. Петришин, Д.В. Лук'янов, С.І. Максимов, В.С. Смородинський та ін.]; за ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2020. 568 с.
2. Piaget J. Interdisciplinarity: Problems of Teaching and Research in Universities. Paris, OECD, 1972. 321 p. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED061895.pdf>.
3. Klein J.T. Interdisciplinarity: History, Theory, and Practice. Detroit, Wayne State University Press, 1990. 331 p. ISBN 0-8143-2088-0.
4. Nicolescu B. Manifesto of Transdisciplinarity. Albany? State University of New York Press, 2002. 169 p. ISBN 0-7914-5262-X.
5. Geertz C. The Interpretation of Cultures. New York, Basic Books, 1973. 470 p. URL: <https://surl.li/rxawou>.
6. Luhmann N. Law as a Social System. Oxford, Oxford University Press, 2004. 512 p. <https://academic.oup.com/book/50417>.
7. Berman H.J. Law and Revolution: The Formation of the Western Legal Tradition. Cambridge (Mass.), Harvard University Press, 1983. 657 p. URL: <https://surl.li/cwhvtb>.
8. Головатий С. Верховенство права: у 3 кн. Кн. 1: Від ідеї – до доктрини. Київ, Фенікс, 2006. 623 с. ISBN 978-966-651-397-0.
9. Foucault M. The Archaeology of Knowledge. London, Routledge, 1972. 234 p. ISBN 0-394-71106-8. URL: <https://surl.li/vmufmv>.
10. Malinowski B. Crime and Custom in Savage Society. London, Kegan Paul, 1926. 176 p. URL: <https://surl.li/fvieif>.
11. Prigogine, I., Stengers, I. Order Out of Chaos: Man's New Dialogue with Nature. New York, Bantam Books, 1984. 349 с. ISBN 0-553-34082-4. URL: <https://surl.li/ncrzzr>.
12. Головка О.М. Погляди Ф.К. фон Савіньї на історію держави і права. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «ПРАВО»*. 2018. Випуск 25. С. 38–41.
13. Maine H.S. Ancient Law: Its Connection with the Early History of Society, and Its Relation to Modern Ideas. London, John Murray, 1861. 392 p. URL: <https://surl.li/tfvamb>.
14. Weber M. Economy and Society. Berkeley, University of California Press, 1978. 1469 p. URL: <https://surl.li/jrtvvm>.
15. Bloch M. Apologie pour l'histoire ou métier d'historien. Paris, Armand Colin, 1949. 175 p. ISBN 2-200-21295-X.
16. Пасічник Н., Ріжняк Р. Сучасні методологічні інновації в історико-правових дослідженнях: цифрова гуманітаристика та правова антропологія. *Наше право*, № 3, 2025, С. 290–301. <https://doi.org/10.71404/NP.2025.3.41>.
17. Geertz C. Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology. New York, Basic Books, 1983. 244 p. ISBN 0-465-04162-0. URL: <https://surl.li/zvmpvf>.
18. Foucault M. Discipline and Punish: The Birth of the Prison. New York, Vintage, 1977. 333 p. ISBN 0-629-75255-2. URL: <https://surl.li/ecdirt>.
19. Luhmann N. A Sociological Theory of Law. London, Routledge, 1985. 257 p. URL: <https://surl.li/uoytnf>.

20. Василенко М.П. Матеріали до історії українського права. Київ, 1929. 336 с.
21. Усенко І.Б. Історія держави і права України: проблеми предмета і методології досліджень. *Правова держава. Ювілейний щорічник наукових праць*. Київ, 1999. Вип. 10. С. 237–244.
22. Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку: монографія. Редкол.: О.В. Петришин (голова редкол.), В.А. Журавель (заст. голови редкол.), Н.С. Кузнецова (заст. голови редкол.) [та ін.]; Нац. акад. прав. наук України. Харків, Право, 2021. 680 с. ISBN 978-966-998-258-2.
23. Durkheim E. De la division du travail social. Paris, PUF, 1893. 418 p. ISBN 2-13-043970-5. URL: <https://surl.li/yistar>.
24. Habermas J. The Theory of Communicative Action. Boston, Beacon Press, 1984. 465 p. ISBN 0-7456-0770-5. URL: <https://surl.li/utrggt>.
25. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. Київ, Критика, 2005. 472 с. ISBN 966-7679-82-9. URL: <https://surl.li/pktefx>.
26. Пасічник Н.О. Фінансова та фінансово-правова наука і освіта в Наддніпрянській Україні в XIX – на початку XX століття. Кропивницький, Видавництво «Код», 2018. 434 с. ISBN 978-617-653-051-0.
27. Gadamer H.-G. Wahrheit und Methode. Tübingen, Mohr Siebeck, 1960. 541 s. URL: <https://surl.lu/egfydb>.
28. Артикуца Н.В. Мова права і юридична термінологія: Навчальний посібник. 2-ге вид., змін. і доп. Київ, Стилос, 2004. 277 с. ISBN 966-80-09-37-1.
29. Ginzburg C. The Cheese and the Worms: The Cosmos of a Sixteenth-Century Miller. Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1980. 212 p. URL: <https://surl.cc/jnxmbk>.
30. Акбаш К., Пасічник Н., Ріжняк Р. Теоретико-прикладні основи гендерних досліджень. Кропивницький, Видавець – Лисенко В.Ф., 2019. 340 с. ISBN 978-617-7197-85-9.
31. Ibbetson, D. A Historical Introduction to the Law of Obligations. New York, Oxford University Press, 1999. 307 p. ISBN 0-19-876412-X.
32. Мельник Л. Політична історія Гетьманщини XVIII ст. у документах і матеріалах. Київ, Інститут змісту методів навчання, 1997. 140 с.
33. Stein P. Roman Law in European History. Cambridge, Cambridge University Press, 1999. 136 p. URL: <https://archive.org/details/romanlawineurope0000stei>.
34. Ehrlich E. Grundlegung der Soziologie des Rechts. Leipzig, Duncker & Humblot, 1913. 320 s. URL: <https://surl.li/wrlpxc>.
35. Sadurski W. Rights Before Courts: A Study of Constitutional Courts in Postcommunist States of Central and Eastern Europe. Dordrecht, Springer, 2005. 356 p. ISBN 9789401789356.
36. Le Goff J. Pour un autre Moyen Âge. Paris, Gallimard, 1977. 412 p. URL: <https://excerpts.numilog.com/books/9782070722563.pdf>.
37. Habermas J. Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy. Cambridge (Mass.), MIT Press, 1996. 634 p. ISBN 0-262-08243-8. URL: <https://surl.li/aebtum>.
38. Cotterrell R. Law, Culture and Society: Legal Ideas in the Mirror of Social Theory. Aldershot, Ashgate, 2006. 278 p. ISBN-10: 0 7546 2505 2 (hardback). URL: <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/21265/1/57.pdf>.
39. Tamanaha B.Z. A Realistic Theory of Law. Cambridge, Cambridge University Press, 2017. 312 p. <https://doi.org/10.1017/9781316979778>.
40. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства: Монографія. За ред. проф. Ю.П. Битяка та доц. І.В. Яковюка. Харків, Право, 2007. 246 с. ISBN 978-966-458-042-4.
41. Berger P., Luckmann T. The Social Construction of Reality. London, Penguin, 1967. 240 p. URL: <https://surl.li/wmival>.
42. European Commission. Modernisation of Higher Education in Europe: Academic Staff – 2017 Report. Luxembourg, Publications Office of the EU, 2017. 142 p. URL: <https://surl.li/juaegn>.
43. Білічак О.А. Реформи юридичної освіти в Україні: проблеми і виклики. *Освітня аналітика України*. 2019. № 3 (7). С. 57–68. <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2019-3-57-68>.
44. Human rights and democracy in the world and the European Union's policy on the matter – annual report 2023. European Parliament. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0106_EN.pdf.
45. Мерник А.М. Тенденції розвитку системи права в сучасних умовах. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. № 2. С. 15–27. <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-2-15>.